

Spartacus

Na dodjeli nagrade Oscar 1960. godine nominiran je u 6 kategorija. Peter Ustinov je potvrdio svoju nominaciju za najboljeg sporednog glumca, dok je film još dobio Oscara u kategoriji za najbolju scenografiju, kostimografiju i snimatelja. U kategorijama za najbolju montažu i originalnu glazbu nominacije nisu potvrđene.

Cleopatra

Iako komercijalni promašaj, na dodjeli nagrada Oscar 1964. godine film je nominiran u 9 kategorija, od čega je osvojio nagradu u kategorijama za najbolju kostimografiju, scenografiju, snimatelja i specijalne efekte. Rex Harrison (Cezar) ostao je kratkih rukava u kategoriji za najboljeg glavnog glumca, dok nominacije nisu potvrđene u kategorijama za najbolji film, montažu, originalnu glazbu i zvuk.

The Fall Of The Roman Empire

Mannov klasik 1965. godine nominiran je samo u kategoriji za najbolju originalnu glazbu, no Dimitri Tiomkin, nažalost, svoju nominaciju nije potvrdio. Iako je osvojio Zlatni Globus za glavnu ulogu, Stephen Boyd nije čak niti nominiran u kategoriji za najboljeg glavnog glumca.

Gladiator

Trijumfom na dodjeli nagrada Oscar 2001. godine Scottov je ep najavio revitalizaciju davno zaboravljenog žanra povijesnih spektakala. Prestižna nagrada osvojena je u kategoriji za najbolji film i glavnog glumca (Russell Crowe), te za kostimografiju, zvuk i vizualne efekte. Joaquin Phoenix (najbolji sporedni glumac) i Ridley Scott (najbolji redatelj) nisu potvrdili svoje nominacije, a Veličanstveni Čelavac je izmaknuo i u kategoriji za najbolju scenografiju, montažu, originalnu glazbu, snimatelja i scenarij.

Dora Ivanišević i Petra Šošarić

Baptistinus *Frana Lucijana Gundulića*

1. UVOD

Višje je razloga koji su nam ovo djelce učinili zanimljivim, te nas ponukali da se njime pozabavimo nešto podrobnije, koliko nam je naše znanje dopuštalo. Naime, riječ je o jednom jedinom primjerku prozne latinske inkunabule, koja je, baš kao i sam autor Frano Lucijan Gundulić, bila nepoznata sve do sredine prošloga stoljeća, kada ju je Šime Jurić iznio na svjetlo dana iz Nacionalne knjižnice u Napulju. On je, u prvome od svojih dvaju članaka vezanih za novelu *Baptistinus*, opisao inkunabulu, ukratko iznio njezin sadržaj, te je, koliko je mogao iščitati iz samoga djela, ocrtao Gundulićev život¹. U sljedećem je pak iscrpno prepričao sadržaj knjižice². Već tri godine kasnije Kolendić objelodanjuje rezultate svoga istraživanja u Dubrovačkome arhivu, te potanko iznosi Gundulićevu biografiju i podatke o Dubrovčanima koji se spominju u noveli *Baptistinus*³.

Značaj Gundulićeva djela je dvojak. Naime, može se čitati kao povijesni izvor, u kojemu se pripovijeda o istinitom događaju s kraja 15. stoljeća u Dubrovniku, a koji nije ostao zabilježen ni u jednome dokumentu Dubrovačkog arhiva. Ta je pak epizoda zapisana u obliku novele, što je čini jedinom sačuvanom latinskom novelom iz razdoblja hrvatskoga humanizma, pa ujedno i prvom koja je potekla iz pera nekoga hrvatskoga pisca.

Sve navedeno čini ovo djelo vrijednim i zanimljivim štivom, što nas je navelo da mu posvetimo dužnu pažnju prijevodom i komentarom.

2. ŽIVOT I DJELO FRANA LUCIJANA GUNDULIĆA

Crpeći podatke iz spisa dubrovačke administracije, Petar Kolendić uspio je rekonstruirati Gundulićev život⁴. Dakle, Frano Lucijan Gundulić, odnosno

¹ Šime Jurić, "Nepoznata dubrovačka inkunabula", *Republika*, 9, Zagreb 1960, str. 20.

² Šime Jurić, "Velika prijevara", *Matica*, 11 (1961) 12, str. 369-371.

³ Petar Kolendić, "Humanista Frano Luco Gundulić i njegov 'Baptistinus'", *Zbornik istorije književnosti SANU*, 4, Beograd, 1964.

⁴ Š. Jurić, 1961: "Njegovo ime, kako me obavještava uprava Državnog arhiva u Dubrovniku, ne nalazi se zabilježeno u rukopisu 'Speculum Maioris Consilii...', nema ga ni u 'Oporuka' (*Testamenta*), a isto tako ni u ostalom rukopisnom materijalu iz ovoga razdoblja, koji je u tu svrhu bio pregledan." Međutim, P. Kolendić (1964) očito detaljnijim pregledom spisa Dubrovačkog arhiva dolazi do podataka o Gunduliću.

Franciscus Lucianus Gondola, rođen je krajem 1451. ili početkom 1452. godine u Dubrovniku u bogatoj plemićkoj trgovačkoj obitelji. Naime, otac se Dživo bavio trgovinom žitom i izvozom srebra i olova iz bosanskih rudnika. Kako se čini, Frano je bio najstariji od ukupno desetero braće i sestara, a nije, kako je bilo uobičajeno, dobio ime djeda s očeve strane. Nadalje, neobičan je i izbor njegova drugog imena – Lucijan, budući da mu se niti jedan stariji član obitelji nije tako zvao, a samo je ime u to vrijeme u Dubrovniku bilo vrlo rijetko⁵. Od kraja 1450-ih, pa do kraja 1460-ih školovao se u Dubrovniku. O njegovu daljnjem obrazovanju nemamo podataka, budući da za razdoblje od veljače 1472. pa do istoga mjeseca 1477. godine nisu sačuvani spisi Velikoga vijeća iz kojih bismo saznali je li možda bio vladin stipendist i u kojemu je talijanske gradu studirao⁶. Valja spomenuti da je mali broj dubrovačkih mladića iz plemićkih obitelji nastavljao školovanje, jer za uključivanje u politički život, pa čak ni za pravne poslove, nije bilo nužno visoko obrazovanje. Obvezna je bila opća pismenost, koju im je pružala dubrovačka gramatička škola. Umjesto studiju, mlada se vlastela posvećivala trgovačkim poslovima i već je u ranim dvadesetima, ulaskom u Veliko vijeće, započinjala *cursus honorum*. Međutim, poneki su plemićidugi niz godina proveli u inozemstvu, poput Gundulića. On je gotovo dva desetljeća, uz kraće prekide, proveo izvan Dubrovnika, uglavnom u Italiji, baveći se očevim trgovačkim poslovima. Kada je u dobi od dvadeset godina u karnevalskoj razuzdanosti i iz objesti, zajedno s nekoliko mladića istukao jednoga Dubrovčanina, bio je prvi put tužen, ali je tada, vjerojatno zahvaljujući uglednim posrednicima, ostao nekažnjen⁷. Moguće je pak da se je taj događaj odrazio tako, što nije tijekom te 1472. godine, navršivši dvadesetu godinu života, ušao u Veliko vijeće, te se posvetio administrativnim poslovima. Iako je sve do 1486. boravio izvan Republike, ipak je tijekom 1477., kada je napunio dvadeset i petu godinu života, bio primljen u Veliko vijeće⁸. Nakon konačnoga povratka u rodni grad 1486. sudjeluje u administrativnim poslovima Dubrovnika, te obavlja

⁵ Od tadašnjih su dubrovačkih plemića svega dvojica nosila ime Lucijan.

⁶ U Dubrovniku nije bilo sveučilišta. Naime, konzervativna je dubrovačka vlast, u strahu od drukčijih političkih ideja i slobodarskih svjetonazora, a koje su se često razvijale upravo na sveučilištima, branila njihovo utemeljenje. Međutim, dopuštena su bila javna predavanja ili npr. pravni tečajevi.

⁷ Što se tiče mladenačkih nepodopština, Gundulić nije bio iznimka. Sudski spisi svjedoče o brojnim tučnjavama, uvredama, rujanjima, pijančevanjima i inim ispadima dubrovačke mladeži.

⁸ Od 1455. bilježi se datum ulaska, a ponekad i životna dob pojedinoga plemića. Prema tim podacima utvrđeno je za razdoblje od 1455. pa do 1490. da je najveći broj mlade vlastele pristupao Velikom vijeću s navršenom 20. godinom (40 % njih), a prosječna je dob ulaska bila 22 godine. Moglo bi se reći da je 25-ta godina bila uobičajna gornja granica, budući da je svega 9% plemića ulazilo u starijim godinama.

različite dužnosti⁹: počeo je kao službenik u računovodstvu, pa carinarnici, bio je jedan od nadzornika trgovine soli, pa suknarskog obrta, višestruko je bio biran za suca prizivnoga suda, a obnašao je i odvjetničku službu. Ove su potonje bile vrhunac političke mu karijere, dok za one najviše službe, poput člana Vijeća umoljenih ili Maloga vijeća, nije bio biran. Čitava se života bavio tradicionalnim obiteljskim poslom – trgovanjem olovom i srebrom.

Po prilici u trideset i petoj godini života, 1487. sklopio je bračni ugovor s Franušom iz obitelji Crijević, koja je već bila udovicom. Iste ga je godine sustigla novčana sudska kazna. Naime, svađa sa sugrađaninom u loži pred sv. Vlahom, a koja umalo da nije zbog žestokih naravi završila međusobnim odsijecanjem nosa, ovoga puta nije mogla proći nekažnjeno. Međutim, velike su ga nesreće zadesile dvije godine kasnije, kada mu početkom 1489. umire otac, a kasnije te godine i žena na porodu. Iako se više nije ženio, iz oporuke saznajemo da je imao dvoje izvanbračne djece, čija je majka možda bila njegova kućna pomoćnica¹⁰. Narednih je godina Gundulić poduzeo novi posao – otvorio je neveliku trgovačku radnju, vjerojatno prehrambenih namirnica, čime je privrijedio toliko da može novac davati u zajam, što je bio cilj svakoga dubrovačkog vlastelina. Pri samome kraju 15. stoljeća Malo je vijeće zaprijetilo Gunduliću tromjesečnim boravkom u zatvoru ukoliko se ne ostavi svoje pomalo špijunske djelatnosti. Naime, zajedno s još dvojicom prijatelja slao je vijesti iz Dubrovnika u inozemstvo¹¹. Zatvorska ga je kazna sustigla već početkom 16. stoljeća. Služio ju je u više navrata, ali zbog neredovite otplate kupljenog imanja. U istome je razdoblju zaradio još i novčanu kaznu zbog vrijeđanja jednoga dubrovačkog plemića. Pred kraj života se, kako to obično biva, umirio, a samu je oporuku ispisala ruka sad već bogobojazna čovjeka, kojom kao da se htio iskupiti za poneka učinjena nedjela. Umire 24. ožujka 1505. godine, a pokopan je u krugu crkve samostana Male braće, najvjerojatnije u sakristiji pokraj supruge.

⁹ Ulazak u Veliko vijeće podrazumijevao je obnašanje državnih službi, a kako one nisu bile strogo profesionalne, bilo je moguće okušati se na različitim poljima.

¹⁰ U svakom slučaju, očito je bila riječ o ženi neplemenita porijekla, budući da je zakonom iz 1462. bilo određeno da će plemić koji se oženi osobom nižega društvenog položaja i sam i potomstvo mu biti lišeno plemstva.

¹¹ S obzirom na svoj položaj i ulogu prvenstveno trgovačkoga posrednika između Turskoga Carstva i kršćanskih zemalja, Dubrovnik je bio pogodan za prikupljanje povjerljivih političkih informacija. Kako bi se pak spriječilo njihovo širenje bilo među samim Dubrovčanima, bilo izvan Republike, vanjskopolićka pitanja u 15. stoljeću prelaze s Velikoga vijeća u nadležnost malobrojnijega Vijeća umoljenih. Potonje je Vijeće više puta izdavalo zabrane protiv javnog iznošenja političkih novosti, te protiv razgovora o vijestima iz Turske ili Ugarske. Prekršiteljima je suđeno kao krivokletnicima i bili su lišeni prava i povlastica.

3. Baptistinus

Latinska novela *Baptistinus* jedino je poznato Gundulićevo djelo, čiji se jedini primjerak čuva u Nacionalnoj biblioteci u Napulju pod signaturom II. C. 14. Riječ je o inkunabuli od 16 stranica maloga formata, tiskanoj lijepom antikvom¹². Nema posebnoga naslovnog lista, također bez eksplicita, koji bi nam dao podatke o mjestu i godini tiskanja, te o samoj tiskari. Prema Juriću, tiskana je u Veneciji oko 1490. ili oko 1500. godine.

Knjižica započinje predgovorom u obliku pisma upućena Marinu Gradiću, iza čega slijedi tekst same novele. Inkunabula sadrži još i tri popratna teksta: posvetu Franu Delfinu, pet elegijskih distiha Ilije Crijevića, kojima je Gundulićevo djelo preporučio čitaocima, te naposljetku autorovo pismo kao zahvalu Crijeviću.

Baptistinus je jedina sačuvana latinska novela ranoga hrvatskog humanizma i uopće prva novela hrvatske književnosti. Naime, Gundulićev suvremenik i sugrađanin Ivan Gučetić¹³ autor je izgubljene knjižice *Delphinus*, čiji sadržaj spominje Crijević u pjesmi *Ad Ioannem Gotium*. Gundulić je živo i u šaljivu tonu iznio suvremeni događaj u kojem je talijanski prevarant Antonio Moneglia, lažno se predstavljajući kao svrgnuti genovski dužd Battistino, proboravio sa svojom pratnjom tri mjeseca u Dubrovniku i pritom nasamario i opljačkao velik dio vlastele. Iako iznosi povijesni događaj, zbog pristupa temi i načina na koji je ona obrađena ovaj tekst nije historiografska proza nego novela na tragu Boccaccia.

Za ovo objavljivanje donosimo prijepis teksta iz jedinog sačuvanog primjerka, bez promjena u grafiji i interpunkciji.

¹² *Antiqua* je naziv za tip pisma kojim su tiskane prve talijanske inkunabule. Zapravo je riječ o knjižnoj humanistici, tipu pisma kojim su od početka 15. stoljeća pisani kodeksi, a koje je preuzeto za tiskanu knjigu. Knjižna je humanistika pak nastala po uzoru na karolinšku minuskulu 11. i 12. stoljeća, a iznjedrilo ju je razdoblje humanizma. Ono je, oponašajući antičke uzore, preuzelo pismo kojim je napisan najveći broj kodeksa s tekstovima rimskih pisaca – karolinšku minuskulu; mislilo se pritom da su oni sami pisali takvim pismom.

¹³ Ivan Gučetić, pjesnik (Dubrovnik, 1451 – Dubrovnik, 1502).

Franciscus Lucianus Gondola

*Baptistinus*¹

Francisci Luciani Gondolae praefatio in ridiculae fraudis historiam tituli Baptistinus Nebulonis cuiusdam: qui sub fregosi illustrissimi Baptistini nomine non nullis ellusis imposuit.

Francischus Lucianus Gondola Claro uiro Marino Iu. Gradeo. S.²

CVM Ex recenti iam dolore³ me curae acrius urgerent: Quo me conferem potius: ubi delinimenta merori salubria meo quaererem: quam ad haec litterarum studia diligentius a me olim culta: nunc intermissa. Plurimum namque ad cogitationem a tristibus diuertendam rationi uiris obtemperantibus uoluptas non quae a corporis sensibus: sed quae sub animi prouenit bonis conferre doctioribus uidetur. ueluti ex caste philosophorum doctrinae assidua lectione: aut lepidi nonnumquam facti alicuius refocilationis gratia litteris mandandi explicatione. Quare oportune diebus elapsis haud inepte se mihi fraudis obtulit facinus Nebulonis istius. Qui nouo quibusdam commentis genere elusis: pe-

¹ *Baptistinus*: Battista II. Fregoso ili Campofregoso (Genova, 1452. – Roma, 1504.) Fregosi su bili porodica bogatih trgovaca iz Genove. Prezime im dolazi od imena mjestašca Val Polcevera. Njihov nagli uspon počinje u 14. stoljeću, pri čemu se zameće ljuto neprijateljstvo i rivalstvo s denovskom obitelji Adorno, koje će potrajati puno stoljeće i pol, te biti uzrokom mnogih gradskih nemira. Battista je proveo djetinjstvo kod očeve sestre u Piombinu, a nakon školovanja upustio se u vojničku profesiju. Godine 1478. uključio se u politički život Genove. Naime, skloпивši ugovor s milanskim Sforzima, kao njihov namjesnik preuzeo je vlast nad gradom, pošto je uklonio dotadašnje Adorne. Buknule su gradske borbe između tih dvaju suprotstavljenih porodica, iz kojih kao pobjednik izlazi Battista Fregoso, pa je krajem 1478. bio izabran za dužda. Udaljavanje od Sforza i vezivanje s Ferdinandom I. Aragonskim, zahvaljujući čijoj je intervenciji i izborio vlast, bilo je kratkotrajno. Već godinu dana poslije prekrojavaju se novi savezi, uslijed čega Genova na neko vrijeme ostaje osamljena. Uspio se održati na vlasti do 1483., kada ga je stric Paolo Fregoso prisilio da odstupi, pa onda sebe treći put proglasio duždem. Potkraj osmoga desetljeća 15. st. politička je situacija u Genovi, i uopće u Italiji, bila vrlo nepogodna za Fregose. Nakon što se Battista u proljeće 1489. godine pokušao vratiti u Genovu, te uvidio da su mu sve ceste zatvorene, uputio se na dvor francuskoga kralja Karla VIII. (Otprilike u to se vrijeme odigravala prevara u Dubrovniku.) Potonji ga je zbrinuo te mu je sve do 1492. isplaćivao određeni godišnji iznos. Fregoso je bio učen čovjek, premda nije bio vješt u latinsko-me. U trenucima političke vakancije bavio se književnim radom, kako je i dolikovalo čovjeku njegova vremena.

² *claro viro Marino Iu. Gradeo*: djelce je posvetio Marinu Džona Gradiću, dubrovačkome plemiću, koji je dvaput – 1481. i 1485. – obnašao kneževsku vlast, a na visokim je položajima bio sve do svoje smrti, 1497. godine.

³ *ex recenti iam dolore*: godine 1489. Gundulića je snašla golema nesreća: prvo mu umire otac, a potom i supruga na porodu. Tiskanje djela smješta se između 1490. i 1500., a navedeni bi podatak išao u prilog ranijoj dataciji.

Fran Lucijan Gundulić

Battistino

Predgovor Frana Lucijana Gundulića priči pod naslovom “Battistino” o smiješnoj prevari izvjesnog vjetropira, koji je pod imenom presvijetlog Battistina Fregosa neke prevarene preveo žedne preko vode.

Frano Lucijan Gundulić pozdravlja plemenitog Marina Gradića.

Kad su me zbog nedavne boli teže morile brige, čemu bih se prije posvetio, i gdje bih prije tražio zdravu utjehu za svoju tugu, nego u književnom radu kojim sam se nekad marljivo bavio, a sad sam ga zapostavio. Naime, čini se da ljudima koji se pokoravaju razumu u skretanju pozornosti s tužnih stvari najviše koristi užitek koji ne dolazi od osjetila, nego od učenijih duševnih dobara; kao naprimjer iz stalnog čitanja uzvišenoga filozofskog učenja, ili, ponekad, iznošenja ljupkog djela koje treba zapisati da bi se drugoga razveselilo.

Zato mi se, nakon što su prikladno prošli dani, vrlo zgodno ponudila za temu zločinačka prevara tog vjetropira, koji je novim oblikom varke, nasamarivši neke, otudio nešto namještaja i novca. Preuzeo sam na sebe dužnost

cuniarum supellectilisue non nihil abstulit. cuius describendi dum auocare a malis mentem⁴ cupio prouintiam suscepi: ac ea de re tandem opusculum hoc rei gestae accomodato pro uiribus genere dicendi absolutum: ad quem potius destinandum erat? quam ad te litteratum et grauem uirum: itidemque festiui rate sermonis ob iugem pene aegrotationem saepius egentem. cui si forte placuerit tum delectationem poterit affere: cum agnoueris te nugatorum cum dispendio urbis fautoribus nunquam consensisse: tum accerrimum ex crebra tua podagra cruciatum murmure haud ingrato lenire. Non enim litterarum studia (ut expertus ipse es) corporis segnius quam animi dolorem mitigant: cum rationi et menti ab utroque pariter oppugnatae subsidium praebeant.

Haec igitur qualiacumque erunt si quando ocium tibi dabitur aequo animo perlege: nec narrationem hanc rudem forte ac ieiunam: sed magis rem ipsam perpendito examinatoque. Nam fabulae nulli comicae quae ad insidias cauendas hominum uitam instruit iam censebis inferiorem: et quibus aegrum ipse animum rebus leuo: tu quandoque languentem excita. Vale.

Eiusdem francisci. L. Gond. Baptistinus incipit.

[V]IR quidam nostris hominibus prorsus ignotus mortalium redemptionis anno octuagesimo nono supra milesimum quadringentesimum mense septembri cum mercatoribus quibusdam ferentanorum e nundinis⁵ reduntibus Ragusium uenit: caterua famulorum comitante: non propriis sed magistratum inter se nominibus apellantium: uili ac trista ueste indutus: ita ut alieno opertus palio urbem ingrederetur. Qui cum impedimentis piceno iam in agro⁶ sibi ab aduersariorum militibus ereptis per nemora montesue iter fecisse simulasset: Regem partenopes sibi infensissimum⁷ expauescens clam noctuque nauem conscenderat. Ubi familiaritate cum nostris inita: Pe-

⁴ *avocare a malis mentem*: vidi pod ³.

⁵ *Ferentanorum e nundinis*: Ferentino je gradić u provinciji Frosinone, u južnome Laciju, smješten na brežuljku u dolini rijeke Sacco. Tom dolinom prolazi glavna prometna veza s Kampanjom, pa otuda i važnost grada. Danas se sajam održava 14. 9. na blagdan Uzvišenja sv. Križa, a tradicija kaže da je ta svetkovina u Ferentino uvedena u ranome 13. stoljeću. Vjerojatno se i ovdje spomenuti sajam održavao toga dana.

⁶ *Piceno iam in agro*: Picenum je antički naziv za područje istočne Italije, između Apenina i Jadranskoga mora; danas je to pokrajina Le Marche s glavnim gradom Anconom. Ovdje se to ime vjerojatno koristi za okolicu grada Ancone.

⁷ *regem Partenopes sibi infensissimum*: Partenopa je ime jednoj od Sirena, koja se od tuge zbog Odisejeva odlaska bacila u more. Njezino je tijelo isplivalo na obalu kasnijega Napulja, pa se grad ponekad, kao i u ovome slučaju, nazivao Partenopa. Riječ je o napuljskome kralju Ferdinandu I. Aragonskom (vladao od 1458 do 1494.). Osim pri početku Battistine vladavine, kako je već spomenuto, napuljski je kralj uglavnom sklapao saveze sa Sforzama, i već se samim time nalazio na protivničkoj strani Genovi.

da to opisujem kad želim skrenuti misli s nevolja; i zbog toga, komu bih ovo djelce, konačno završeno, prilagodivši koliko sam umio književnu vrstu događaju, prije uputio nego tebi, ozbiljnom i obrazovanom čovjeku, koji isto tako oskudijeva u umjereno veselom razgovoru zbog gotovo pa neprestane bolesti. Ako ti se slučajno sviđi, tada će moći donijeti užitak; priznat ćeš, kao prvo, da se nikad nisi slagao s gradskim troškom na korist pristašama lažljivaca, kao drugo, da je, uz zadovoljno mrmljanje, oslabila tvoja prestrašna bol od teške kostobolje. Naime, kao što i sam znaš, bavljenje književnošću ublažava tjelesnu bol isto tako brzo kao i duševnu, jer pruža utočište umu i duhu koji su jednako napadnuti od obojg.

Ovo, dakle, kakvo god bilo, ako budeš imao slobodnog vremena, strpljivo pročitaj, i nemoj ocjenjivati i proučavati ovu možda neuglađenu i sažetu priču, nego sam događaj; naime, nećeš je smatrati lošijom ni od jednoga šaljivog djela koje poučava ljudski život da se čuva zasjeda; i onim stvarima kojima ja sam olakšavam izmučenu dušu, ti katkad zabavi klonulu. Pozdrav.

Počinje "Battistino" istoga Frana Lucijana Gundulića.

Neki čovjek, našim ljudima potpuno nepoznat, došao je u Dubrovnik u rujnu godine otkupljenja smrtnikā 1489., s nekim trgovcima koji su se vraćali sa sajma u Ferentinu, praćen gomilom slugu koji su se međusobno oslovljavali službenim titulama, a ne vlastitim imenima; jadro i otrcano odjeven, tako da je ušao u grad zaogrnut tuđom kabanicom. Pretvarao se da je doputovao preko planina i šuma nakon što su mu neprijateljski vojnici već u Picenu oteli prtljagu, a u strahu pred napuljskim kraljem, svojim velikim neprijateljem, potajno se noću ukrcao na brod. Kad se sprijateljio s našima, uhvatio se nekog

trum quendam Milatum⁸ creduliozem ex omnibus nactus: eoque prius ne cui suae commissa fidei proderet uehementer adiurato: uirum se principem non mediocris fortunae: nec tamen aperte quem esse mentitus eidem indicauit: spe frustratum cum ducem quemdam strenuissimum praeclarissimumque sibi affinitate coniunctum esset haud leue ob negocium conueniendi causa in pelignis profectus⁹: cuius cum funeri occurrisset merore maximo percitus: ac desperatione pene ductus: huc se tanquam propinquiori loco tutiorique conferre interim statuisse: quo classem galorum¹⁰ sui causa dominatus repetendi uere nouo exeuntem opperiret.

Quae uerba Petro animum diuitias per compendia querere (ut in adulterato prius argento indicauerat) properanti labefactauere: fortunaque in huiuscemodi uirum fauente credens incidisse: negociatione omissa Francisci cuiusdam qui cum eo uenerat licet consanguinei¹¹ fraudum tamen ut quidam ex perspectis signis iam tum suspicauere conscii suasu hospitio ueteratorem cum omni famulatu suscepit: qui explorata illico diligenter urbis conditione: non nullos Ianuenses incolas maechanicos audiens: ad se uocauit: eisque notiora ante aliqua interogando calidae tentatis: quis esset: resque suas patefacere in occulto uelle simulans suis quasi ciuibus confidens: dixit se Baptistinum perini illius campi fregosi principis clarissimi¹² esse filium: qui dominus olim patri succedens ianuae quattuor annis praefuisset. Aduentusque sui eandem causam quam petro dudum exposuerat pretextens cuncta que dux idem gessisset iactabundus enarravit: quae ipsi quoque haud oblitum patriae pleraque scirent: eique dediti post discessum inuestigassent. Omnia enim (ut postea compertum est) gesta Baptistini secretaque eo quod ex militibus eius fuisset familiarissimus nouerat.

⁸ *Petrum quendam Milatum*: Petar Milatović u spisima dubrovačke administracije spominje se kao pisar na vratima od Ploča, zatim kao trgovac suknom. To je bio cijenjen posao, jer su sve vrste tekstila bile među najvažnijom i najunosnijom izvoznom robom. Sukna, kupljena u talijanskim gradovima, a u 15. stoljeću i u Engleskoj, prodavali su na balkanskome tržištu. Česta su mu putovanja omogućavala da se bavi preprodajom srebra koje je, ako je točno ono što Gundulić navodi, bilo ponekad sumnjiva sastava. Nekoliko je puta zapao u stečaj, a poučen lošim iskustvom s Monegliom, trajno djeluje kao trgovački posrednik; povremeno je poduzimao mala diplomatska putovanja po dalmatinskim gradovima.

⁹ *in Pelignis profectus*: Paeligni ili Peligni bili su staroitalsko pleme koje je obitavalo na planinsko-me dijelu srednje Italije i na istok do Jadranskoga mora, uključujući gradove Korfinij i Sulmon. Antički su pisci zemlju Pelignjana opisivali kao gorovito, hladno područje bogato vodama. To je teritorij današnje pokrajine Abruzzi.

¹⁰ *classem Galorum*: Moneglia je, kako će se ispostaviti na kraju, bio u Battistinoj vojsci, te je dobro poznao političke prilike i odnose. Možda je bio upoznat s time da je Karlo VIII. Battistu velikodušno primio, pa je u Francuzima vidio njegove spasioce.

¹¹ *Francisci cuiusdam ... consanguinei*: osim ovoga u noveli, u spisima Dubrovačkoga arhiva nema spomena o Miletićevu rođaku Franu.

¹² *Perini illius ... principis clarissimi*: Pietro II. Fregoso ili Campofregoso, rođen je oko 1417. vjerojatno u Genovi, a ondje je umro 1459. godine.

Petra Milatovića, naivnijeg od ostalih, i kad mu se ovaj časno zakleo da neće nikom odati tajnu, lažući mu je dao do znanja da je vladar u posjedu velikoga bogatstva, ali ne i otvoreno tko je; te da je izgubio svu nadu pošto je bio otišao na područje Pelignjana kako bi obavio važan posao s nekim vrlo odvažnim i uglednim vladarom koji mu je bio u rodu, te da je bio jako potresen kad je naišao na njegov sprovod. U međuvremenu je, natjeran očajem, odlučio da se uputi ovamo, na bliže i sigurnije mjesto, te da pričuška francusku flotu, koja isplivljava u proljeće, kako bi ponovno zatražio svoju vlast.

Te su riječi zagolicala dušu Petru kojemu se žurilo obogatiti se nabrzinu (kao što je već prije bio pokazao u slučaju s krivotvorenim srebrom), te je, vjerujući da je milošću sudbine naišao na ovakva čovjeka – pritom zanemariivši trgovačke poslove nekoga Frana koji je s njim došao, premda mu je bio rođak, i iako su neki, svjesni mamljenja, već tad postali sumnjičavi zbog očiglednih znakova – ugostio lukavca sa svom poslugom.

Pošto je odmah temeljito ispitao situaciju u gradu, saznao je za neke de-novske obrtnike, pa ih je pozvao k sebi. Prvo ih je iskušao revnim ispitivanjem o nešto poznatijim stvarima; povjeravajući se u tajnosti svojim sugrađanima, pretvarao se da želi iznijeti svoje namjere i identitet, te je rekao da je on Battistino, koji je kao očevo nasljednik nekoć vladao Genovom četiri godine, sin onoga slavnog vladara Perina Campofregosa. Iznoseći isti razlog dolaska koji je već naveo Petru, hvalisavo im je ispričao sve što je taj isti vladar bio učinio, a što su i sami uglavnom znali jer nisu zaboravili domovinu; njoj odani i nakon odlaska zanimali su se za nju. Naime, on je (kako se poslije otkrilo) sva Battistinova djela i tajne saznao jer je bio u vrlo dobrim odnosima s njegovim

Quae res tantam eis credulitatem induxit ut uaftris appositisque: ipsius uerbis allucinati nihil que postulasset ei negarent. His itaque testibus confissus necnon et aliis insuper falaciis arte sinonia¹³ machinatis: quibus ad credendi pertinaciam ipsorum quoque animos testium impulit: ad uniuersam ciuitatem dolis circumueniendam accingitur. Non nulli enim ex sociis ministrisque facinoris quos ipse iam disposuerat iisdem fere diebus non eodem nauigio: nec ad eadem negocia transire ac insperato eum uidere simulantes: agnitum extemplo maxima ueneratione prosequuti sunt: et nacta occasione litteras ei commenticias illustribus cum titulis redidere: interrogati quoque de eius terrestri maritimoque apparatu multa uerbis ipsius consentanea retulere. Cum igitur urbis preses ipsum una cum senatoribus suis¹⁴: quis esset quoue pergeret accersitum percunctasset: audacter ea omnia quae amicis secreto prius dixerat eis perfessus est: rogatis nihilo minus ut iuramento inter se astringerent maximum ueluti archanum quod indicauerat extra ne cui ta-

¹³ *arte Sinonia*: Sinon je grčki vojnik pod Trojom, koji je svojom lukavošću i uvjerljivim laganjem privolio Trojance da dopreme drvenoga konja unutar zidina grada, čime je sudbina Troje bila zapečaćena (Vergilije, *Aen.* II, 79-80: *...nec, si miserum fortuna Simonem / finxit vanum etiam mendacemque improba finget*). Tako *arte Sinonia* metaforički označava silnu lukavost i vješto varanje.

¹⁴ *urbis praeses ... cum senatoribus suis*: riječ je o dubrovačkome knezu i senatorima, odnosno članovima Vijeća umoljenih. Dubrovačka je Republika imala tri organa vlasti: Veliko vijeće, Malo vijeće i Vijeće umoljenih. Tijekom 15. stoljeća Vijeće umoljenih počelo se zvati Senatom i postalo je najmoćnije političko tijelo Republike, a njegovi članovi gotovo nedodirljivi. U nadležnosti je Senata bila vanjska politika, pa tako diplomacija, biranje poslanika i konzula. Međutim, tijekom 15. stoljeća vlast Senata širi se i na razna unutrašnja pitanja, ima utjecaja na crkvenu hijerarhiju, posljednji je prizivni sud Republike, presuđuje u delikatnim parnicama među vlastelom, predlaže zakone. Novi je knez, odnosno rektor, bio izabiran svakoga mjeseca iz redova senatora. Njegove su se ovlasti vremenom smanjivale, a u 15. stoljeću uglavnom ima reprezentativnu, te ulogu simbola Dubrovačke Republike. Naime, predsjedava vijećima, čuva tajne dokumente, veliki pečat Republike i ključeve gradskih vrata, te predstavlja Republiku bilo u unutrašnjim, bilo u međunarodnim odnosima.

Sada, kada prevarant dolazi u doticaj s nosiocima najviše vlasti, prevara postaje državna stvar, pa se nameće pitanje kako je Moneglia uopće mogao računati na to da će jedan vladar u bijegu biti primljen, u ovome slučaju, na teritorij Dubrovačke Republike. Naime, Dubrovnik je imao dugu tradiciju davanja svjetovnog azila, a naročito se otvara nakon stjecanja nezavisnosti sredinom 14. stoljeća. To su pravo pružanja utočišta Dubrovčani čvrsto čuvali i s ponosom ga isticali, jer su ga držali jednim od temeljnih prava svoje države i oznakom nezavisnosti. Dubrovačka otvorenost prema strancima bila je poznata susjednim zemljama, pa je očito i Moneglia računao na sigurno utočište. Među doseljenicima i političkim bjeguncima bilo je vlastele, pa i samih vladara. Strane zemlje, poštujući teritorij Republike, nisu preko njega gonile svoje, najčešće političke, bjegunce, nego su od vlade tražile njihovo izručenje. Vladin je pak uvjet za pružanje zaštite bio taj da azilant ne smije s dubrovačkoga teritorija organizirati nikakve pothvate protiv stranih vladara i zemalja. Zbog zajamčene sigurnosti i zaštite nastala je izreka Kada zec kojeg lovci gone traži sigurno mjesto, ide u Dubrovnik.

vojnicima. To je u njima izazvalo takvu lakovjernost da mu, zaluđeni njegovim domišljatim i lukavim riječima, nisu uskratili ništa od onog što je zatražio. Pouzdavši se u te svjedoke, još je povrh toga sinonovskom vještinom smislio druge laži, kojima je duše tih istih svjedoka naveo da tvrdoglavo vjeruju; bio je spreman cijeli grad zavarati lažima. Neki su se od njegovih pomoćnika i ortaka u zločinu, koje je sam otprilike u iste dane bio rasporedio na različite brodove, pretvarali da idu po različitome poslu i da ga nenadano vide, te mu se odmah obratili s najvećim poštovanjem, i kad se pružila prilika, dali su mu se odmah obratili s najvećim poštovanjem, i kad se pružila prilika, dali su mu krivotvorena pisma s plemićkim pečatima; a na pitanja o njegovoj moći na kopnu i moru, dali bi mnoge odgovore koji su se podudarali s njegovim riječima.

Kad ga je, dakle, gradski knez sa senatorima pozvanog ispitivao tko je i kamo ide, bez straha im je priznao ono što je ranije u tajnosti rekao prijateljima, zatraživši da se isto tako zakunu, kako ne bi bilo otkriveno kao da je riječ

mquam cereris deae misteria¹⁵ manifestetur. Quam ob rem hisce plerique argumentis persuasi: fidem eius uerbis adhibuere: reliqui uero nullum inde rem publicam detrimentum contrahi posse existimantes: irridendo duntaxat qui nebulonibus huiusmodi crederent neglexere. Sed annis ac dignitate uir excelens Bartolus gotius¹⁶ officio sane obstrictus ex non mediocri beneficio olim ab eiusdem Baptistini patre cum iannuae negociaretur accepto: uicis reddendae gratia summo eum in honore habuit: domique sepius uisit: atque increbescente murmure male opinantis populi eo quod ignobilium familiaritate gauderet: admitteretque postea et tibicines¹⁷: ac cum quibuscumque ipse profugus et domi et extra pranderet Lacromam (quae insula cum celebri monachorum coenobio mille circiter passus e regione urbis est) animi cum relaxandi gratia duxit. abbati obiter quod is quoque ianuensis¹⁸ esset ostensurus: dixerat enim inspectum semel agnoscere posse: quod in patria negociorum causa monasterii ducem fuerat identidem allocutus quem cum uidisset uerbaque cum eo nonnulla contulisset non facie admodum considerata quam decimo tandem anno post uisam¹⁹ mutari aliquantum posse ratus: sed ex rebus quae pridem audiuerat ab eo perceptis: crumenaque graui ac obsignata oculute sibi tradita leticia mirum immodum correptus ueluti plane agnouisset magnifico apparatu eum quique cum eo erant accepit (dederat

¹⁵ *Cereris deae misteria*: Cerera je jedna od najstarijih prvobitno rimskih božica ratarstva i vegetacije, kasnije poistovjećena s grčkom Demetrom. Cererin je kult tijekom vremena poprimio neke mistične značajke, ali ni približno kao mnogo poznatije Eleuzinske misterije u Demetrinu čast, pa se može pretpostaviti da se ovdje aludira upravo na njih. Obredi se toga tajanstvenog kulta nisu smjeli otkriti, o njih se nije smjelo ogriješiti, niti ih preispitivati, a posvećenici su imali nakon smrti izbjeći grozote Hada.

¹⁶ *Bartolus Gotius*: Bartol Dživov Gučetić bio je angažiran u političkome životu Republike i obnašao je visoke dužnosti: tri je puta bio knez Republike; 1445. kao poslanik je putovao u Mađarsku, 1451. aragonskome kralju Alfonsu IV., a godinu poslije papi Nikoli V. Slovio je za izvrsnoga blagajnika državne riznice. Stric je poznatoga pjesnika Ivana Gučetića, koji je u ranome djetinjstvu ostao bez oca, te je Bartul preuzeo njegov odgoj.

¹⁷ *Lacromam ... Ianuensis ...*: Otočić Lokrum sastavni je dio Dubrovačke Republike. Zanimljivo je da je prvi pisani spomen Lokruma iz 1023. vezan upravo uz osnivanje benediktinskoga samostana. Papa Eugen III. opatu je lokrumskoga samostana sredinom 12. stoljeća dodijelio privilegij da može nositi biskupske oznake, što je ovaj koristio sve do potresa 1667. godine. Benediktinski je samostan 1466. godine pripojen Kongregaciji sv. Justine u Padovi, te mu se otada redovnička disciplina i ugled povećavaju, a tijekom 15. i 16. stoljeća mnogi su ugledni Talijani bili opati, priori i redovnici.

¹⁸ *tibicines*: muzičari, odnosno *piffari* Republike, koja je svake godine uzimala u službu pokojega majstora trubača. U to su vrijeme u Dubrovniku bila četvorica njih, od kojih trojica stranci.

¹⁹ *decimo tandem anno post uisam*: Kako saznajemo na samome početku djela, ovaj događaj pada u 1489. godinu, a opat i Battista II. susreli su se 1479., druge godine njegova vladanja Genovom. Taj je opat barem od 1475. boravio na Lokrumu, obnašajući različite samostanske funkcije. Oba su benediktinska samostana, lokrumski i genovski, potpadali pod Kongregaciju sv. Justine u Padovi, pa vjerojatno otuda zajednički im interesi.

o najvećoj tajni, poput misterija božice Cerere. Zato su mnogi bili uvjereni ovim dokazima i povjerovali su njegovim riječima; ostali su prešli preko toga, smatrajući da ne može nastati šteta po Republiku; samo su ismijavali one koji su vjerovali ovakvim vjetropirima. Ali Bartul Gučetić, istaknut i ugledan čovjek u godinama, primoran, jasno, dužnošću zbog velikoga dobročinstva koje mu je iskazao otac tog istog Battistina kad je poslovao u Genovi, pa da mu uzvрати uslugu, iskazao mu je najveće poštovanje i više ga je puta posjetio kod kuće, te je, iako se širilo mrljanje puka koji je smatrao lošim da se veseli druženju s neplemenitima, doveo kasnije i svirače; i sve s kojima je bjegunac ručao kod kuće i vani, poveo je na Lokrum (otok s poznatim benediktinskim samostanom, oko tisuću koraka od grada) da se opuste, a s namjerom da usput upozna Battistina s opatom, jer je i on bio iz Genove. Opat je, naime, rekao da može prepoznati nekoga koga je jedanput vidio, a u domovini je zbog samostanskih poslova u više navrata razgovarao s tim istim vladarom. Kad ga je vidio i s njim malo popričao, a nije promotrio lice sasvim pažljivo, jer je mislio da se deset godina nakon što ga je vidio moglo malo i promijeniti, ali primivši od njega na znanje stvari koje je nekad čuo, i nakon što mu je teška i zapečaćena vrećica s novcem potajno bila predana, neobično ushićen i njega je i sve koji su bili s njim svečano dočekao, kao da ga je u potpunosti prepoznao (no, zlonamjerni je prevarant neopreznom opatu, koji ni na što

enim scelestus nugator Abbati incauto ac nil tale suspicanti plumbeis folem numis plenum suum tanquam securitatis gratia thesaurum depositurus) quod pertinaciam, familiaribus eius incussit murmurque caeterorum suppressit: ambiguosque homines ac petri milati tanquam Delphici²⁰ ei responsa ferentis reditum celerem sospitis optantes reddidit quem fraudis ille machinator adueniens hospitalitatis ueluti gratiam relaturus magnificis polcitationibus circumuentum constantinopolim cum litteris miserat cumque stipis argenteae porciuncula quadam nouae quam pro archano cum his signo qui sua administrarent negocia habere dicebat: a quibus triginta quinque aureorum milia eidem quam primum exigere: cauteque ac omni sublata mora secum affere mandauerat: ut adsint tum classi tum amicis in tempore: dato quoque ex famulis ei uno quem ipse pro comite ellegisset: accipiens ab eodem petro in discessu quicquid seu domi seu in taberna lanaria praecipuum rerum suarum alienarumue habuisset: uti superfluum cum nulla tenus se passurum eum fore posthac lanificem polcitus esset.

Videns igitur plerisque se baptistinum esse persuasum: uerbisque suis quam sperasset fortasse maiorem fidem adhiberi cepit hospitio iam mutato rebus necessariis domus paratis ad cultum quoque atque ornatum supelectilem hinc inde accomodando ellegantiozem uitam ducere lautiusque nullo sumptui parcendo amicos ad se uenientes accipere ac extra domum urbemque inuitatus. non nunquam etiam ultro se offerens amicorum caenis interesse: ita ut quod prius maxime uidebatur horere si cui notus fieret: ne uenenum cibi calabrorum ducis²¹ opera misceatur: uisue aliqua inferatur timere simulans: tum magnopere gaudere suas res palam omnibus esse: famulosque ac se quotidie nouis sericeisque uestibus ornare omnia nomine suo quae poterat accipere: pecuniam a quocumque sibi dedito mutuari: solutionem demum in reditu petri omnibus promittere: querere etiam si datam quis hic pecuniam Bizancio cum decem in centum et amplius emolumenti reddi sibi uellet. Feruntque nonnulli rectoribus urbis obtulisse omnem se pecuniam census Bizancio cui iuberent numerare posse si discriminis uitandi causa numeratam prius exoluere sibi hic aere eorum ducerent: et hoc fortasse uerbis ut his magnificis fidem fraudibus suis acquireret. quas res nonnulli diligentius examinantes amicos si qui eius familiaritate intemperantius uteretur admonebant: ut quicquam rerum suarum caueant ei fidere suaque tueantur. ac si quid per imprudentiam dedissent commodassentue quam primum exigant: nec si opus esset magistratus auxilium ad sua repetenda implorare erubescant:

²⁰ *Petri Milati tanquam Delphici*: Delfi su bili najpoznatije Apolonovo svetište i proročište, kamo su, i to ne samo Grci, odlazili po savjet prije poduzimanja pothvata raznih naravi: prilikom osnivanja kolonija, u vrijeme rata, kad bi bili pogođeni kakvom prirodnom nepogodom i sl.

²¹ *dux Calabrorum*: Riječ je o kalabrijskome vojvodi Alfonsu (1448. – 1495.), sinu napuljskoga kralja Ferdinanda I. Aragonskog, kojega je već spomenuo kao Battistina ljutog neprijatelja.

takvo nije sumnjao, dao vrećicu punu olovnih novčića kao da mu namjerava povjeriti svoje blago radi sigurnosti).

To je uzrokovalo tvrdoglavo povjerenje među njegovim zaštitnicima i stišalo prigovaranje, te je pridobilo neodlučne ljude dok su čekali brz povratak živog i zdravog Petra Milatovića, koji mu je, kao iz Delfa, trebao donijeti odgovor. Njega je ovaj prevarant po dolasku, kao da mu hoće uzvratiti zahvalnost, bio poslao u Konstantinopol s pismom i malom količinom neobičnih srebrnih kovanica, za koje je govorio da predstavljaju tajni znak između njega i onih koji upravljaju njegovim poslovima. Zapovjedio je Petru da zatraži trideset i pet tisuća zlatnika, te ih oprezno i bez odgađanja donese sa sobom, da u pravome trenutku budu na raspolaganju kako floti tako i prijateljima. Dao mu je za pratioca jednog od slugu, kojega je sam izabrao, a sam je od istog Petra na odlasku primio što god da je vrijedno imao, svoje ili tuđe, bilo u kući bilo u vunarskoj radionici, kao da je Petru to bilo višak, jer mu je Battistino obećao kako nipošto neće dopustiti da i nakon toga bude vunar.

Videći kako je većina uvjerena da je on Battistino, i da njegovim riječima iskazuju možda i veće povjerenje nego što se bio nadao, počeo je voditi lagodniji život, promijenio je stanodavca i prikupio stvari potrebne za kućanstvo, posuđujući namještaj sa svih strana radi raskošnog uređenja; ne štedeći ni na čemu, sam je otmjenije primao prijatelje i bio pozivan izvan kuće i grada. Često se čak svojevoljno pojavljivao i prisustvovao večerama prijatelja; kao što se prije, kako se činilo, najviše bojao – da ga netko ne bi prepoznao, hineći strah da mu hrana ne bude otrovana ili neko drugo zlo nanese krivnjom kalabrijskoga vojvode, tako mu je sada bilo drago što su njegovi postupci javni. I sluga i sebe svakodnevno je odijevao u novu svilenu odjeću, uzimao je sve što je mogao zahvaljujući svojem imenu, posuđivao je novac od svakoga tko mu je bio naklonjen, obećavao je isplatu po dolasku Petra Milatovića, raspitivao se čak i bi li netko želio da ovdje dana svota bude vraćena u Bizantiju uz dobitak od deset posto. Mnogi kažu i da je gradskim ocima ponudio da isplati novac u Bizantiju onoj osobi koju oni odrede, ako mu ovdje uruče svotu u vlastitoj valuti, kako bi se izbjegla pogreška. I to je možda učinio da bi tim veličanstvenim riječima stekao povjerenje za svoje prevare.

Neki su pažljivo promatrali te događaje i opominjali prijatelje, ako su se poneki odviše zblížili s njim, da čuvaju svoje i paze da mu što ne povjere, a ako su nešto nepromišljeno i dali ili posudili, neka to zatraže što prije, i neka se ne srame bude li trebalo tražiti pomoć države u vezi s povratom imovine.

quae sane monita contemnentis irritati asperius quam par est amicis succensebant: existimantes magnae huic faelicique ipsorum amicitiae inuideri: afferebant enim uehementer angere se non posse ei que uellent impendere: ac si quid dedissent satis eis compertum esse bene ac tuto collocasse. Quare omnibus qui hospitii eius sodalitate fruerentur eundem animum esse mirum erat caeteris: cum praesertim ipsius ex uita moribusque tot fradum argumenta deprehenderentur: ut quidam non dubitarent affirmare magici ferculi aut carminum uel dementia eis incussa nihil facere aliud cogitare uel potuisse quam quae ipse uellet: Haud etiam si iuberet solea illis pasari nates forte recusatos tantae erant tenebrae eorum mentibus obortae: tribus nanque mensibus mora tracta cum iam nonnullos exhasisset: nec qui darent alios inuenirent haud longe abesse petri milati nauium ex piceno reditum animaduertens: per quas quoque uerebatur ne doli et fraudes Rauena postremo uolaterisque perpetratae innotescerent (omnia enim quae aduersari uoto suo possent sine intermissione per suos inquirenda curabat) selectos ex amicis eos qui liberalius secum egissent: credulioresque cognouisset ad caenam uocauit: ibique suo accersito dispensatore: ceteris uero famulis remotis mentem simulans quam erga eos haberet: uelle patefacere dixit se per dies aliquot quoad petrus reuertatur decreuisse quas sibi calabrorum dux pararet insidias suppositiciis litteris ostensis uitandi si posset causa discedere (litteras enim ducis ad nostrum quendam ciuem dispensator idem adulterauerat. Cum scripta queque immutari expresse noscet) sed si petrus forsitan cum pecuniis interim superuenerit ne quis amicorum eius absentia molestiam incurat ullam. Scribere fecit eos se uicarios constituere: quibus tanquam sibimet credantur omnia. Cumque res suas susceperint soluant primum quicquid uictus uestitusque in usum nomine ipsorum accepisset. Tum petri milato aureorum milia quatuor numerent quibus aes alienum disoluat: negotiaque sua melius disponat. andreae uero bractee inauratae fabri²² duabus natis mille aurei singulis do-

Ta su razumna upozorenja ljutito prezreli i srdili su se na prijatelje više nego što je trebalo, jer su smatrali da im ovi zavide na njihovu velikom i sretnom prijateljstvu. Pričali su da ne mogu biti ozbiljno zabrinuti i da su na njega potrošili što su sami htjeli, te da im je, ako su nešto i bili dali, sasvim jasno da su dobro i sigurno uložili.

Stoga je ostalima bilo čudno da svi koji su mu ponudili gostoprimstvo jednako misle, naročito jer su se uočavali toliki dokazi obmana u samome njegovu načinu života i navikama, tako da su neki bez ustručavanja tvrdili kako ovi, zbog ludila koje je izazvao začaranom hranom ili bajalicama, ne mogu učiniti niti pomisliti ništa osim onoga što on sam želi, te kako se ne bi jako bunili sve ni da zapovjedi da im se donom izgaze guzice; tolika je tama zastrla njihove duše.

Kad se cijela priča rastegnula na tri mjeseca i već je bio neke izmuzao, a nisu nalazili druge koji bi bili darežljivi, znajući pritom da se bliži povratak Petra Milatovića i brodova iz Picena, za koje se bojao da bi mogli donijeti vijesti o prevarama koje je izveo u Volterri i Ravenni (naime, vodio je računa o tom da se njegovi ljudi stalno raspituju o svemu što bi moglo dovesti u pitanje ono što je pod zakletvom rekao), izabrao je među prijateljima one koji su bili široke ruke prema njemu i koji su se pokazali naivnima, te ih je pozvao na večeru, i tada, pozvavši svog opunomoćenika, dok su ostali sluge bili daleko, rekao, pretvarajući se da želi otkriti namjere koje ima u vezi s njima, da je odlučio otići na nekoliko dana dok se Petar ne vrati, da bi, ako može, izbjegao zasjede koje mu je postavio kalabrijski vojvoda, pa im je pokazao lažno pismo (naime, vojvodino je pismo, upućeno nekom našem građaninu, falsificirao dotični opunomoćenik, jer je znao vjerno krivotvoriti sve rukopise). Ali, ako se u međuvremenu Petar iznenada vrati s novcem, neka ga nitko od prijatelja ne dovodi u nepriliku u njegovoj odsutnosti. Dao je da se zapiše da se oni postavljaju za njegove zamjenike, kojima neka sve bude povjereno kao njemu samom. Kad prime novac, neka isplate što god da je on uzeo na korištenje od odjeće i namirnica pod njihovim jamstvom. Zatim neka isplate Petru Milatoviću četiri tisuće zlatnika da vrati dug i bolje uredi svoje poslovanje. Od dviju kćeri Andree Battiaura, neka svakoj bude po tisuću zlatnika za miraz, a isto toliko i kćerima Pietra Giovannija, bojara (naime, obojica su bili iz Ge-

²² Andreae uero bractee inauratae fabri: Andrija iz Genove, koju je morao napustiti zbog nekakva sukoba s vlasti. U Dubrovniku se spominje još od 1466. godine kao obrtnik u kovnici državnoga novca. Gundulić za njega kaže da je *faber bractee inauratae*, odnosno *battioro* ili *batiaur*. Ti su se radnici bavili kovanjem zlata u tanke pločice i niti za proizvodnju filigrana, koji su bili naročito traženi na Istoku, te su se onamo i najviše izvozili. U 15. stoljeću su *batiauri*, zbog neslaganja sa zlatarima, izdvojeni kao zaseban zanat, da bi se 20-ih godina 16. opet objedinili.

tis nomine sunt: Tantundem et petri ioanis tingendi magistri²³ natis esto (ambo et enim ianuenses reliquorumque sodalium plerique sunt). Marci autem regiensis Ragusinae rei publicae cancellarii²⁴ eo quod sit uir egregius nec cum plebe reputandus duabus pariter singulis mille quingenti largiantur. Tibicinibus uero: ac trirremium gubernatori²⁵: ioannique rato sericei pani textori²⁶: et Damiano cathapultario²⁷: Antonioque sutori²⁸ donatis prius menstrua stipendia decernantur donec ianae Dux iterum restitutus munera eis magistratusque et pro urbis dignitate et pro eorum uirtutibus impartiat. Hos enim et quorum familiaritate uteretur praeter caeteros et quos expilare possent inuenerat. siue ab ipsis pecuniam quotidie supelectilemque mutuando.

²³ *Petri Ioanis tingendi magistri*: Pietro Giovanni, također iz Genove. U proizvodnji sukna gotovo najvažniji čin bio je bojanje tkanine, koje je, osim o kakvoći boje, uvelike ovisilo o vještini samih *tinctores*. Tehnika bojanja držala se u tajnosti, pa se u tom obrtu nisu uzimali naučnici, nego su se sluge u bojaonicama uvodile u posao. Republika je, uočivši važnost bojaonica, puno ulagala u taj dio proizvodnje sukna. Kako bi zaštitila svoje interese, donosila je mnoga ograničenja u vezi s bojaonicama, da bi naposljetku, sredinom 15. stoljeća, ukinula privatne radionice. Tako *tinctores* postaju gotovo službenici Republike, koja im u najam daje radionice i propisuje cijene. Pietro Giovanni je krajem 15. stoljeća bio izabran za galdaldu bratovštine bojara, što sugerira da ga je neki Dubrovčanin adoptirao.

²⁴ *Marci autem ... reipublicae cancellarii*: Marco je Talijan iz pokrajine Reggio-Emilia. Rektori dubrovačke škole i kancelari obično su se međusobno smjenjivali na tim dvjema funkcijama, pa je tako i dotični Marco, prije no što je bio kancelar, obnašao službu upravitelja škole. Na položaju kancelara Republike bio je nešto više od 30 godina, sve do početka 16. stoljeća. Dubrovčani su za rektore i kancelare birali učene i vrle ljude, pa je zato Marcovim kćerima, zbog ugleda njihova oca, određen veći novčani iznos.

²⁵ *trirremium gubernatori*: vjerojatno je riječ o Andriji Drkoviću, koji je rodom možda Mlečanin, a od 1467. pa sve do smrti 1491. godine bio je biran za admirala dubrovačkog arsenala. Admiral i čuvar arsenala bili su tamošnji nadglednici, koji su sudjelovali u gradnji državnih brodova.

²⁶ *Ioannique Rato sericei pani textori*: svilar Giovanni Rato iz Genove. Dubrovački obrtnici nisu umjeli baratati svilom kao sirovinom, pa se ondje svilarstvo nije ni razvilo. Republika je povremeno upošljavala strane obrtnike-svilare, a najčešće su to bili Đenovljani, koja je bila poznata po svilarstvu.

²⁷ *Damiano cathapultario*: Također Đenovljanin. Dubrovnik je posebno vodio računa o svojem naoružanju, te su radionice bilo hladnog bilo vatrene oružja bile vrlo aktivne. Među obrtnicima hladnog oružja bili su npr. oklopari, štitari, majstori koji su proizvodili buzdovane, streličari. Ti su obrtnici bili u državnoj službi, ustupane su im radionice, dobivali su godišnju plaću, a ponekad i nagrade za posebne proizvode. Ovaj se Damiano naročito istaknuo 1496., kad je Republici zaprijetila opasnost, pa je za dubrovačke galije napravio 11 samostrela, čime je zaslužio nagradu od 220 dukata.

²⁸ *Antonioque sutori*: postolara Antonija ne može se pouzdano identificirati u spisima Dubrovačkog arhiva. Obrt postolara općenito se vrlo rano počinje razvijati u gradovima, pa tako i u Dubrovniku, gdje je bratovština postolara postojala već od 20-ih godina 14. stoljeća, pa se ubraja među najstarije obrte. Koža se nabavljala iz balkanskoga zaleđa i iz gradskih mesnica. Zanimljiv je jedan plesni običaj dubrovačkih postolara. Naime, u prvoj polovici 15. stoljeća počinju priređivati ples na dan sv. Filipa i Jakova, 1. svibnja. U 16. je stoljeću za ples postolara ispjevana pjesma koja se pjevala u povorci kroz grad. Taj se plesni događaj održavao još u 18. stoljeću; morali su sudjelovati svi postolari do 45. godine života.

nove, kao i mnogi ostali drugovi). Dvjema kćerima republičkoga kancelara Marca, budući da je ugledan čovjek i ne treba ga ubrajati u običan puk, neka se daruje po tisuću petsto zlatnika. A i sviračima, kapetanu troveslarki, tkalcu svilene odjeće Giovanniju Ratu, streličaru Damianu, te postolaru Antoniju neka se odredi mjesečni dohodak dok im dužd ne dodijeli nagrade i službe prema važnosti grada i njihovim zaslugama, kad opet dođe na vlast u Genovu. Naime, njih je našao da bi iskorištavao njihovo prijateljstvo i da bi ih mogao pljačkati više nego druge, bilo posuđujući svakodnevno novac i namještaj, bilo obvezujući ih da budu jamci svakom od koga je nešto primio.

seu cuilibet a quo quicquam acceperat eos fidei ussione obstringendo. ad hunc fere modum rebus compositis eadem nocte clandestinus lintrem quendam corcurrensium qui ligna pro fornacibus aduexerat cum meretrice quadam et pusione ac plerisque famulis conscendens: Petrumque ioannem secum pro interprete ducens: atque non pecunias modo dolo malo extortas: uerum etiam uestimenta omnia ac potioem supellectilem auferens corcurram profectus²⁹ est tanta festinatione ut lembum conscendenti suppellectilis uestiumque fascis accelerando in mare allapsus madefieret. Postquam igitur de eius discessu rescitum est omnes qui aulearia culcitrae linteae uasa: aliae domus ornamenta ab amicis rogati commodauerant agmine facto sua quisque repetendo domum ueluti expugnatam diripuere. lanii quoque caupones ac cerdones dispensatore in ius rapti ad ea quae familiae causa ab eis in dies acceperat. frustra ut petri milati reditum expectarent rogantem exoluenda compulere: caeteris ex fraudum (ut reor) consciis: qui consulto remanserant famulis haud reluctantibus: sed si quis de domino inquireret respondentibus eius se stipendiarios esse quocumque duceret secuturos: imperataque ut fidos decet executuros: consilia autem ipsius penitus ignorare: Eo amplius nostris qui stolidi spe semel concepta omnia haec boni consulebant indignantibus totaque de ciuitate expostulantibus: quod in ea tanta illustribus uiris iniuria fieret: nec nauigiis prospiceretur nostris que ob huiusmodi res indignas ab eius classe capi abducique possent: prouocando etiam si quibus saecus de eo ac ipsis uideretur deponendi aliquid placeret alea: ut is ab eo decidat cuius sententia frustaretur. Inuentus quoque est quidam e nobilibus satis se in eius gratia accupanda uersutum existimans: qui petri milati creditori relaxata sibi de tota summa non magna parte pro eo se uadem constituit. Nec tamen idem re perpacta cum non nullis aliis tota re clamante ciuitate suspitione exorta suffere potuit quin corcurram uisendi eum: resque ipsius inuestigandi causa diligentius proficisceretur: presertim quod petrum milatum redisse nuntiatum interim fuerat: cumque nihil attulisset Ragusium eum propter creditores uenire non ausisse: sed corcurram recta dominum conueniendi causa quod ibi morant enim stagni audiuerat petiisse. Quo conuenientes cum hospitio ibi in episcopi³⁰ atrio honorifice susceptum inuenisset: reuertentiam illi amplioem solito exhibere: ne rumori quem de se suscitari ipse quoque

²⁹ *Corcurram profectus*: Korčula se, za razliku od Dubrovnika, a zajedno s preostalom Dalmacijom, nalazi od 1420. godine pod mletačkom vlašću, koja je na tom otoku potrajala sve do pada Venecije potkraj 18. stoljeća. Moneglia je zapravo utekao na teritorij druge države, pa se tako izvukao.

³⁰ *episcopi*: Papa Bonifacije VIII. 1301. odobrava utemeljenje korčulansko-stonske biskupije, sa sjedištem na otoku Korčuli. Sredinom 16. stoljeća Ston dobiva vlastitu biskupiju, pa otada postoje dvije zasebne biskupije. U prvoj polovici 19. stoljeća ukida se Korčulanska biskupija, te Korčula potpada pod jurisdikciju Dubrovačke biskupije, kojoj i danas pripada. Monegliu je primio biskup Tommaso Malombra.

Uredivši ovako poslove, iste se je noći potajno ukrcao na neku korčulansku barku koja je prevozila drva za peći, i to u društvu neke prostitutke, patuljka i mnogih slugu, vodeći sa sobom Pietra Giovannija kao prevodioca, i odnoseći ne samo varkom iznuđen novac nego i svu odjeću i finiji namještaj, te se uputio na Korčulu u tolikoj žurbi da mu je, dok se ukrcao na brod, pao u more paket s namještajem i haljama, te se smočio.

Kad se, dakle, saznalo za njegov odlazak, svi koji su na zahtjev prijatelja posudili zavjese, tkanine, madrace, posude ili neki drugi ukras za domaćinstvo, skupljeni u četvrtu poharali su kuću kao da su je osvojili, svatko u potrazi za svojim. Mesari, krčmari i trgovci odveli su upravitelja pred sud zbog onoga što je iz dana u dan nabavljao za domaćinstvo i natjerali ga da vrati dug, iako je on tražio da pričekaju povratak Petra Milatovića. Ostali sluge, sudionici u prevari (kako ja mislim), koji su namjerno ostali, nisu se jako opirali, ali ako bi ih netko pitao za gospodara, odgovarali su da jesu u njegovoj službi i da će ga slijediti kamo god ih poveo, te izvršavati zapovijedi kako vjernima i prilici, ali da ne znaju njegove namjere. Tim više su se naši, koji zbog jednom stvorene glupe nade nisu ništa od svega ovoga osuđivali, zgražali i žalili na cijeli grad što se u njemu uglednim ljudima nanosi takva nepravda, te se ni ne razmišlja o našim brodovima koje bi njegovo brodovlje moglo, zbog tih sramotnih događaja, zarobiti i oteti. Čak su i prijтели da će rastrgati na komade onoga čije mišljenje o Battistinu se promijenilo, ako se nekima svidjelo da misle drugačije o njemu od njih samih. i igraju se sa srećom. Našao se i netko među plemstvom tko je smatrao da je uspio zadobiti njegovu naklonost, a koji se vjerovniku Petra Milatovića postavio za jamca a da nije od ukupnog iznosa za sebe puno zatražio. Ipak, nakon što je sklopio ugovor, dotični je plemić postao sumnjičav jer je cijeli grad bruja o toj stvari, te nije mogao izdržati a da s još nekima ne ode na Korčulu kako bi ga vidio i pažljivije istražio slučaj, naročito zbog toga što je bilo javljeno da se u međuvremenu Petar Milatović vratio i da se zbog vjerovnika nije usudio doći u Dubrovnik budući da ništa nije donio, nego se uputio ravno na Korčulu da se sastane s gospodarom za kojega je čuo da se ondje nalazi.

Došavši tamo, našli su Battistina u biskupovoj palači primljenog sa svim počastima; iskazali su mu veću odanost nego inače da se ne bi činilo da su izgubili nadu vjerujući glasinama za koje je i sam bio čuo da o njemu kruže

audierat: aegresque se ferre saepius ostenderat credentes de spe decidisse uiderentur. Nec ullus eorum est ausus de rebus suis quid esset eum interrogare. Sed quae a petro didicerant domum postea reuersi pleno ore per compita praedicabant. Petrum milatum quo esset missus ignorasse: famulo quippe quem secum duxerat se famulum potius fuisse. Is namque ullo de rebus domini sermone cum petro in itinere habito constantinopolim ueniens ad imperatoris aulam³¹ ut duceretur confestim petiit: cumque ibi coram secum imperatore loqui uelle flagitando non impetrasset litteras domini ad eum satrapis³² obtulit: quibus perlectis petrum famuli ueluti interpretem quis esset interrogauere: a quo demum Ragusinum se profitente urbis ne eum rectores misissent: dominumue an istum noscet quesiere: quae cum negasset. nihil amplius inquirentes imperatoris litteras ad nebulonem: ipsi quoque de eo forte ambigentes cum duobus circiter milibus asprium pecuniae³³ illorum famulo dederunt: quibus acceptis petrum ut quam primum reuerterentur hortatus est: eique se domini rerum administratores prius conuenire uelle arguenti pecunias uti quas per litteras sibi dandas illis significasset accipiat: ait istis nihil opus esse eo quod negocium maius executi forent: nec expectandi eos quando nundum aduenisset tempus esse. Cum igitur interim petrus a multis eorum qui in litteris erant nomina quaesisset: quibus eum instruere quicquam sciret haud inueniens assensus est. simulque ut profecti erant redire. His itaque litteris imperatoris ueluti re ingenti cum quid eis contineretur inuestigare nunquam potuisset permoti fouere spem pecuniae quamuis allatae non esset haud desiere: irasci quoque amicis qui iam eos palam deceptos esse contenderent. donec nauis cum nostris ac florentinis mercatoribus nonnullis ex piceno rediit: qui aperte dicerent eum (ut in ethruria³⁴ audierant) antonium esse quendam monegliam nuncupatum: nebulonem dolosissimum effectum: cum Baptistini illius fregosi per aliquot ante anos fuisset stipendiarius: qui uir gestarum rerum gloria summus franchorum

i više puta se pravio bolestan. Nijedan od njih nije ga se usudio pitati što je s njihovim novcem, ali čim su se vratili doma, širili su dalje na sva usta ono što su od Petra bili saznali: da Petar Milatović nije znao kamo je poslan; da je slugi, kojega je bio poveo sa sobom, prije on sam bio sluga. On je naime, a da tijekom puta nije s Petrom progovorio nijednu riječ o gospodarovim poslovima, po dolasku u Konstantinopol odmah zatražio da ga odvedu u sultanovu palaču. Iako je zahtijevao, nije isposlovao da osobno razgovara sa sultanom, pa je pismo upućeno njemu odnio vezirima; pročitavši pismo, pitali su Petra, kao da je slugin tumač, tko je on. Kad je naposljetku rekao da je iz Dubrovnika i da ga nisu poslali gradski oci, pitali su ga poznaje li tog gospodina, a kad je to zanijekao, ne ispitujući dalje, jer su možda i sami sumnjali u njega, dali su slugi sultanovo pismo za vjetropira zajedno s dvije tisuće aspri, odnosno turskoga novca. Primivši to, potaknuo je Petra da se čim prije vrate; Petar mu je pak predbacivao da se prije želi sastati s upraviteljima gospodarovih poslova kako bi primio svotu navedenu u pismu njima upućenu. On mu je odgovorio da ne trebaju te upravitelje, jer će obaviti važniji posao i da ih nemaju vremena čekati kad još nisu niti došli. Petar se s time složio, jer se u međuvremenu kod mnogih raspitivao za ljude koji su bili spomenuti u pismu ili za nekoga tko bi ga znao uputiti, ali bez uspjeha, te su se zajedno vratili kako su i otputovali.

Stoga, ohrabreni sultanovim pismom kao da je neka velika stvar, premda nikad nisu mogli istražiti njegov sadržaj, nisu prestajali gajiti nadu, iako novac nije bio donesen, i ljutili su se na prijatelje koji su i dalje tvrdili da su oni javno prevareni, sve dok se nije iz Picena vratio brod s našim i nekim firentinskim trgovcima koji su otvoreno govorili da je Battistino ustvari (kao što su čuli u Etruriji) neki Antonio zvani Moneglia, vjetropir i vrhunski prevarant. Pripovijedali su da je, dok je nekoliko posljednjih godina bio u službi kod onoga slavnog Battistina Fregosa koji je na dvoru francuskoga kralja bio obasipan najvećim počastima zbog svojih slavnih djela, da je dakle taj isti Antonio bio

³¹ *Constantinopolim ... ad imperatoris aulam*: U to je doba sultan bio Bajazid II. (vladao od 1481. do 1512.).

³² *satrapis*: U izvorniku stoji satrapis; oni se vezuju uz staroperzijsku državu, gdje su bili pokrajinski namjesnici. Pretpostavljamo da je ovdje ta riječ uzeta u značenju okrutna i samovoljna čovjeka, pa smo kao odgovarajuću stavili riječ vezir. Naime, oni su bili sultanovi pomoćnici i članovi Carskog vijeća. Možda je upravo to vijeće, odnosno Divan, primio Milatovića i Monegliu. Oko treće četvrtine 15. stoljeća sultan više ne prisustvuje vijećima, što bi odgovaralo Milatovićevim riječima da ih sultan nije primio. Nadalje, svi su se mogli, uključujući i strance, obratiti Vijeću, bez obzira na društveni položaj ili vjeru, pa bi se ondje rješavali izneseni problemi.

³³ *duobus ... asprium pecuniae*: Akča ili aspra jest turski, srebrni novac; jedan je dukat vrijedio 50-60 akči, te bi 2000 akči odgovaralo oko 40 dukata.

³⁴ *Ethruria*: Toscana

maximo apud regem in honore haberetur³⁵: Eundem uero antoninum senis nuperime quod uolateranum inter agrum senensemque pileum cardinalatus sibi alatum simulans diuiti cuidam grandem stabulario mutuatum auferens pecuniam imposuisset uirgis cesum aiebant. Haec propter uerba nostri quamquam indignaretur: famulisque qui remanserant florentinos obiurgantibus eisque uerba minantibus fauerent: ianuensem tamen quendam nautam: qui cum Anthonitanorum nauis casu ex orientis superueniens partibus. optime Baptistinum se atque Antonium ante dictos nosse afferebat. mercede proposita retinere. Quem cum petrus milatus: petrusque iohannes (ambo enim se praeter caeteros nebuloni ita tradiderant ut aes alienum contractum sibi unde disoluere possent nihil relinquerent) corcurram secum detegendi eum causa duxissent eo die quia famuli quos inepti factum hoc non celauere lintre eodem profecti praecurrentes omnia domino ut agerentur nunciauerant egrotatione simulata non sunt admissi. Videns itaque ueterator egregius rem eo iam esse deductam ut nullus tergi uersandi locus amplius relictus sit: nocte sequenti palio mutato plerisque cum famulis nauigium quem paratum tenere curauerat conscendens aufugit: quem nostri custodientes non deseruere: sed ut ipsos una secum abire permetteret: uix impetrantes supplices ipsum eorum uti misereatur fortunae cum nihil eis reliqui esset orauere: quibus ille bono uti animo essent hortatis: non enim se beneficia ab eis accepta cum tyrannidem recuperauerit obliturum: mirumque in modum quod non habeat quid eis modo pro laboribus eorum donet angere. Aureum unum scissum pro redeundi impensa proiecit. ultimoque eos ragusini agri littore exposuit Petro etiam milato ueste quam ex suis agnouerat commodam eam cum saeuisset hiems futuram dicens detracta. qui omni spe amissa: nauta ianuensi cum ipsum ostendere ei non potuissent corcurre recepto merentes domum reuersi sunt omniaque uti euenerant suis narauere. quorum sane qui adhuc dicerent non defuere circumscriptorem eum minime esse si abdita contemnens oppida iadram uel uenetias³⁶ recta proficiscetur. Quibus rebus diu mecum consideratis quam fuerit temeraria nebulonis huius audacia quam stolida nonnullorum pertinacia: quam denique crassa lachromensis abatis negligentia: quam ceterorum quoque innanis petulantis satis admirari nequeo: non enim eorum dumtaxat quibus imposuit perstrinxit oculos: uerum

³⁵ *qui uir ... franchorum ... haberetur*: Već je spomenuto da je Battista II. potražio utočište na dvoru francuskoga kralja Karla VIII., gdje se, budući da je bio financijski zbrinut, posvetio književnomu radu. Taj je rad urodio njegovom drugom zbirkom pjesama Ritmi, koja se u međuvremenu izgubila.

³⁶ *abdita contemnens ... Iadram uel Venetias*: Gundulić hoće reći da je Moneglia pokazivao toliku drskost da mu nije nitko palo na pamet bježati skrivajući se po malim, zabitim mjestima, nego da je vrlo slobodno putovao, zaustavljajući se u najvećim mjestima Dalmacije. Naime, Dubrovnik u 15. stoljeću je, s oko 9000 stanovnika, bio najveći grad u Dalmaciji. Iza njega je dolazio Zadar s oko 8000 stanovnika, a uz to je bio glavni grad mletačke Dalmacije.

u Sieni išiban jer je na području između Volterre i Siene prevario nekoga bogatog gostioničara tako da se, noseći na glavi kardinalsku kapu, izdavao za kardinala, te mu je oteo veliku svotu novca.

Iako su naši bili sablažnjeni ovim riječima i naklonjeni slugama koji su ostali, te korili Firentince i prijetili im šibanjem, ipak su zadržali, ponudivši mu plaću, nekog denovskog mornara koji je slučajno došao s istoka ankonkim brodom, a tvrdio je da dobro poznaje prije spomenute Battistina i Antonija. Njega su Petar Milatović i Petar Giovanni (naime, obojica su bila toliko dala vjetropiru da im nije ostalo ništa čime bi vratili dugove u koje su zapali) poveli sa sobom na Korčulu da bi razotkrili Monegliu, ali toga dana nisu bili primljeni pod izlikom hinjene bolesti, jer su sluge, od kojih nesposobnjakovići nisu skrivali ovaj plan, otišli istim brodom i preduhitriviši ih, javili gospodaru što se događa.

Videći, dakle, da je stvar dotjerala tako daleko da više nema povratka, stari je lukavac sljedeće noći, pošto je promijenio ogrtač, pobjegao s većim dijelom slugu ukrcavši se na brod za koji se pobrinuo da bude u pripravnosti. Naši ga ljudi, koji su ga držali na oku, nisu napustili, nego su ga, kad su jedva postigli da im dopusti da otiđu zajedno s njime, zamolili da im se smiluje, jer im nije preostalo ništa od imetka. Ohrabrivši ih da ne klonu duhom, rekao je da kad se vrati na vlast neće zaboraviti dobročinstva koja su mu učinili, te da ga neobično muči to što im nema što dati kao naknadu za trud. Bacio je pred njih jedan oštećeni zlatnik za troškove povratka, i ostavio ih na krajnjem dijelu dubrovačke obale, a k tomu je s Petra Milatovića skinuo haljinu koju je prepoznao kao jednu od svojih, rekavši da će mu biti od koristi kada dođe zima. Oni su, izgubivši svaku nadu pokupili na Korčuli denovskoga mornara, jer mu Battistina nisu mogli pokazati, pa su se žalosno vratili doma i sve redom ispričali svojim kako se dogodilo. Naravno, među njima nije nedostajalo onih koji su i dalje tvrdili da on nipošto nije varalica ako odlazi ravno u Zadar ili Veneciju, ni ne trudeći se putovati preko zabačenih gradova.

Dugo sam razmišljao o ovim stvarima i ne mogu se dovoljno načuditi kako je bezobrazna bila drskost ovoga vjetropira, kako tupa tvrdoglavost nekih, kako je, naposljetku, bio glup nemar lokrumškoga opata, kako blesava opuštenost ostalih; nije, naime, zaslijepio samo one koje je prevario nego ih je sve učinio glupima, budući da mu je bilo dopušteno izvoditi očite prevare, iako su se toliki protivili.

etiam stupiditatem quandam manifestas permissus tot inter obtrectantes machinare falacias omnibus incussit. Nec tam dolo malo aureos quibusdam mille circiter ablatos indignandum est: quam temerario facinore ita audacter palam perpetrato impune eum cum uoluerit discesisse: uerbaque uniuersae ciuitati posse iactari se dedisse:

Franciscus luci. Gondola. Claro uiro Francisco Delphino³⁷. Sal:

Et si me splendor ciuitatis meas has istuc ad te dare nugas absterret: tua in me tamen officia innumera compulere: ut tibi uel hoc munusculo gratificarem: non ut eruditos ullatenus prouocare ausim: sed ut tibi potius familiaribus tuis cum ab negotio cessares iocunditatis materiam exhiberem: est enim fabellae ueluti huius a me ridiculae describendae sumpta prouintia: tum quod idonea qua animus auocaretur a malis in quae fortuna me (ut nosti) impexit uisa est: tum etiam ne a longinquis uel posteris non rite Nebulonis huius explicata falatia: maiore damnemur negligentia. quare facinoris qualitate hac enarratione uerius percepta: communem patriam audentius a calumniatibus defendere poteris: et ingenii mei qualibuscumque rudimentis oblectari. Vale:

Ad lectorem Hel. Lam. Cer. P. L. in laudem Baptistini

Saepe sacerdotes legatos saepe professus.

Qui fallax multos luserat ante duces.

Hic nostros ciues operosa fraude fefellit.

Pseudo Baptistini principis ora gerens.

Qui puto uertumnum³⁸: uariisque Achelosa³⁹ figuris.

³⁷ *Francisco Delphino*: Frano Dalfin, Delfin ili hrvatskim patronimikom Dolfinović, jest Gundulićev vršnjak, možda prijatelj iz školskih klupa, a sin notara Republike iz Cremona. Dolfinović se rano preselio u Veneciju, oko 1471. godine, ali nije prekidao veze s Dubrovnikom, gdje je imao svoje opunomoćenike. Njegova se obitelj bavila trgovinom vunenog tekstila i olova, što je možda i poslovno vezivalo Gundulića i Dolfinovića. Umro je u Veneciji između zime 1501. i proljeća 1502. godine.

³⁸ *Vertumnum*: Vertumno je izvorno etruščanski bog, štovanje kojeg su Rimljani preuzeli u 3. st. pr. Kr. Bog je pravilnih izmjena godišnjih doba, a tijekom vremena postaje bog svih mijena i trgovine. Držalo se da posjeduje sposobnost mijenjanja oblića. U Rimu se za osobe nestalna karaktera govorilo da su se rodili u znaku Vertumna.

³⁹ *Achelosa*: Aheloj je antičko ime slavne rijeke u srednjoj Grčkoj; riječ je o današnjoj rijeci Aspropotamus. Izvire iz gorja Pind, a utječe u Jonsko more, odjeljujući pritom Etoliju od Akarnanije.

I ne treba se ljutiti zbog oko tisuću zlatnika koji su nekima varkom oteni, nego zbog činjenice da je, tako drsko javno počinivši bezobzirni zločin, nekakžno otišao kad je poželio, i da se može hvaliti da je prevario cijeli grad.

Frano Lucijan Gundulić pozdravlja plemenitog Frana Delfina.

Iako me ugled grada sprečava da ti iznosim ove svoje trice, ipak su me mnoge usluge koje si mi učinio natjerale da ti ugodim ovim poklončićem, ne da bih se na bilo koji način usudio izazivati učene, nego prije da bih tebi i tvojim bližnjima, kad se ostaviš posla, iznio zabavan predmet. Preuzeo sam, naime, na sebe dužnost da ispričam smiješnu pričicu poput ove, s jedne strane jer se učinila prikladnom da duši skrene pozornost s nevolja koje su me, kao što znaš, zadesile, a s druge strane da ne budemo, ako prijevera ovog vjetro-pira ne bude pravilno ispričana, od potomaka i stranaca osuđeni zbog većeg nemara. Stoga, kad kroz ovu pripovijest točnije upoznaš narav nedjela, moći ćeš našu zajedničku domovinu hrabrije braniti od prevaranata, i zabaviti se mojim prvim umjetničkim pokušajima, kakvi god bili. Pozdrav.

Ilija Lampričin Crijević čitaocu u pohvalu "Battistina".

Mnogo puta se predstavljao kao svećenik ili poslanik;

Ovaj je prevarant već mnoge vladare glumio.

Složenom je varkom i naše sugrađane zbunio,

Izdajući se za Baptistina.

Mislim da bi i Vertumna, i varljivog Ahelaja,

Qui puto Mercurium⁴⁰ uinceret arte sua.
 Huius praestigias caecos Nebulonis et astus.
 Gondola perpetuae traddidit historiae.
 Ergo pellacis scelus euitare Monellae.
 Qui docet: huic libro lector amice faue.

FINIS.

Fran. Luci. Gon. Helio. lamp. ceruio⁴¹ Poetae lau. Suo Sa.

Cum interdum clarisismorum libros poetarum uates egregie reuoluo: haud paruum animo meo sensibus eorum perscrutatis admirationem concipio. Non enim fabellarum (uti rudi narantur) (uulgo) festiuitate permoueor: sed institutis illis ac sapientibus documentis: que per inuolucra nobis cum ornatus lepore traduntur afficior. Quemadmodum ex multis ellegantissimisque illorum figmentis latissime patet: Quale illud est quo semiferos ac truces homines a cultis distingunt ac segregant: fingunt et enim eos non facie dumtaxat immani ac tetra: anguipedes ueluti gigantes⁴²: monoculos

⁴⁰ *Mercurium*: Merkur je izvorno rimski bog trgovine i dobiti, poistovjećen s grčkim Hermesom. Aspekt Hermesa na koji se ovdje aludira jest taj da je bio bog putnika, trgovaca, pa otuda i varalica i lopova. On sam bio je najlukaviji i najsnalažljiviji od svih olimpskih bogova. Još kao dječak ukrao je Apolonu stado od pedeset krava, a lagao je i ispričavao se tako vješto da je prošao nekažnjeno. Crijević navodi antičke primjere koji u sebi imaju aspekt bilo krivudavosti i mijenjanja koji neizravno sugeriraju varavu osobu, bilo samoga Merkura koji je primjer pametna i okretna varalice. Sve bi njih Moneglia uspio nadmašiti svojom lukavošću.

⁴¹ *Helio Lamp. Ceruio*: Ilija Lampričin Crijević (Dubrovnik, 1463. – Dubrovnik, 1520.). O njegovu se najranijem školovanju u Dubrovniku ništa ne zna, ali znamo da je kao trinaestogodišnjak otišao na studij u Rim. Ondje je na njega najveći utjecaj izvršio Pomponije Let, osnivač Akademije na Kvirinalu, koji je oživio upriličavanje antičkih drama na kazališnim daskama. U tome se humanističkom krugu rasplamsao Crijevićev talent, pa je za nagradu za svoj rad bio ovjenčan lovorovim vijencem, te tada latinizira svoje ime. Nešto prije 1490. vraća se u Dubrovnik i uključuje u politički život, a u dva je navrata bio rektor gimnazije. Nakon što je postao udovac, prešao je u svećenike. Najznačajniji dio njegova književnog opusa čini pjesništvo na latinskom, a da pritom nije napisao ni stiha na hrvatskom jeziku. Za života je objavio samo tri epigrama i jednu pjesmu. Crijević je jedan od najvažnijih dubrovačkih humanista, veliki ljubitelj antike i izvrstan poznavatelj klasičnih autora. U pismu upućenu Crijeviću, Gundulić uzima primjere iz antičke mitologije kako bi dočarao suprotnosti između neobrazovanih i divljih ljudi s jedne strane, i ugladenih i učenih s druge strane. Kao primjer takvoj suprotnosti navodi i razliku između Dubrovnika i njegova zaleđa. Razlog njegovoj invectio in efferos mores možda leži u želji da se dodvori netom iz Rima pristiglom Crijeviću, a možda jednostavno u vlastitim stajalištima.

⁴² *anguipedes gigantes*: Giganti su sinovi božice Geje, a rođeni su iz kapljice krvi boga Urana. Nakazni su, dugokosi divovi.

I Merkurija zavarala njegova vještina.
 Gundulić je lukavstva i obmane ovog vjetropira ovjekovječio;
 Zato, dragi čitaоче, budi naklonjen ovoj knjizi
 Koja te poučava kako bi zločin lažljivog Moneglie spriječio.

KRAJ

Frano Lucijan Gundulić pozdravlja Iliju Crijevića, pjesnika ovjenčanog lovorom.

Povremeno, vrhunski pjesniče, kad čitam knjige najslavnijih pisaca, proučivši njihov smisao u duši osjetim zaista veliko divljenje. Nisam, naime, oduševljen veselošću pričica (kao da se pričaju prostom puku), nego sam ganut onim mudrim poukama i primjerima koji su nam preneseni pod velom uz lijep ukras.

Tako je iz njihovih brojnih i prelijepih priča posve jasno kakvo je ono po čemu razlikuju i odvajaju poludivlje i strašne ljude od civiliziranih. Ne prikazuju ih, ustvari, samo divlje i opake po izgledu – zmijonoge Gigante, jednooke lestrigonske Kiklope, Kentaure sastavljene od dvaju tijela, Lapite

lestrigonum cyclopas⁴³: bimembres centauros⁴⁴: hirtos setis laphitas⁴⁵. fumus pectore uomentem cacum⁴⁶: uerum etiam inter montium cautes: inter rupium confragosa praecipitia ipsos in antris degentes: non pecori: non armentis: non cognatis: non disparcentes Contra uero mortis irriguis: in pratis florentibus: in campis denique elysiis piorum ac sapientum sedes statuunt: ea ratione (ut reor) adducti: quod cum in bene constitutis ciuitatibus leges ac iura uigent: pacata iocunda aequaque omnia esse oporteat: ut ciuibus sceleratis: et gaenonibus procacibus inter bonos nullus omnino locus fit: quibus in facinore perstantibus necessum est legum metu loca piorum deserere: ac inter tesqua et salebras cum feris habitacula comparando latrociniis caedibusque immoderata dapium et uini conuiuia quaerere: atque ut comodius uias obsidendo crassare possint: hominum impetum uimque asperitate locorum inaccessibili cauere. Cum igitur neque caci in auentino antrum : neque cyclopum aetneae rupes: nec centaurorum lapitharumque saxis pelii ingentibus horrida loca cum praeruptorum illirica in regione montium iugis collata certare uel cautium asperitate: uel cauernarum squalore possint: quibus his marus⁴⁷ et rodope⁴⁸ et extremi garamantes⁴⁹ facile cedunt. Quid sane de hominibus haec infaelicia loca incolentibus centone humeros pedes carbatinis obuoluentibus: qui incompti caetera praeter setas sub naribus retortas: tot campis latissimis: tot conuallibus uberrimis totius europae contemptis hasce eligere sedes maluerit: censendum sit te iudicem constituo. His itaque monticolis finitimorum horridis coniugibus commissos Aristocratici isti huius nostrae inclyte ciuitatis nobiles ne uidelicet suas (si dis placet) sibi matronas charissimas nimium uexent infantes ex iis progenitos a sese ablegantes ad alendum nutriendumque in exilium ueluti misellos trudunt. Quibus postquam sic creu-

⁴³ *monoculos cyclopas*: Kiklopi su čudovišni divovi s jednim okom usred čela. Bili su surovi i neivilizirani. Naime, obitavali su u spiljama, nisu štovali bogove ni obrađivali zemlju. Rimski pisci im kao obitavalište navode Siciliju, gdje na Etni kao Vulkanovi sluge kuju strijele Jupiteru.

⁴⁴ *bimembres centauros*: kentauri su također, izuzev dvojice, surova, nasilna i prema ljudima neprijateljska bića. Mitski su narod četveronogih poluljudi-polukonja, obitavali su u Tesaliji i zapadnoj Arkadiji.

⁴⁵ *hirtos setis laphitas*: Lapiti su također mitsko pleme, srodno kentaurima, s kojima su se često borili. Lapiti su bili ljudi poput svih ostalih. Planina Pelion u Tesaliji često se navodi kao njihovo stanište.

⁴⁶ *fumus pectore uomentem cacum*: Kak je troglavi div koji riga vatru i dim. Izvori mu obitavalište smještaju u spilji ili na Palatinu ili na Aventinu. Pojavljuje se kao lik u jednoj epizodi mita o Heraklu. Naime, kada je Heraklo gonio Gorionovo stado, Kak mu je ukrao nekoliko goveda iz stada i sakrio ih u svoju spilju. Ipak, jedna je krava mukanjem Heraklu otkrila skrovište, te je on potom zadavio Kaka.

⁴⁷ *Marus*: Mar je rijeka u Daciji, današnja Morava.

⁴⁸ *Rodope*: Rodopi su gorje u Trakiji.

⁴⁹ *Garamantes*: Garamanti su pleme u unutrašnjosti Afrike.

dugih čekinja, Kaka koji bljuje dim iz prsa – nego i kako žive među planinskim liticama, u pećinama među strmim stijenama, ne štedeći stoku, ni stada, ni rodake, ni bogove. Nasuprot tomu, posljednja počivališta pobožnih i mudrih smještaju na plodne cvjetne livade i elizijske poljane, potaknuti, mislim, time što, budući da u dobro uređenim zajednicama vrijede zakoni i pravila, sve treba biti mirno, ugodno i pravedno, kako za iskvarene građane i bezobzirne hulje ne bi bilo mjesta među dobrima. Nužno je da oni, ogrezli u zločinu, u strahu pred zakonom napuste područje pobožnih ljudi, i smjestivši se sa zvijerima u pustoši i divljini, uz pljačku i pokolj potraže neumjereni užitak u gozbama i vinu, da bi se lagodnije mogli debljati opsjedajući putove, te da bi se divljinom nepristupačnih mjesta branili od napada i odmazde ljudi.

Budući da se, dakle, ni Kakova pećina na Aventinu, ni kiklopske stijene na Etni, ni strašna mjesta Kentaura i Lapita na Peliju, uspoređena s padinama strmih planina na ilirskom području, ne mogu natjecati s njima ni po tvrdoći stijena, ni po prljavštini u pećinama; a za njima zaostaju Mar, Garamanti i Rodopi, tebi prepuštam da prosudiš što treba misliti o ljudima koji nastanjuju te nesretne krajeve i omataju ramena dronjcima a stopala kožnim opancima, koji nisu počesljali ništa osim čekinja pod nosom, a koji su od tolikih preširokih polja, tolikih preplodnih dolina cijele Europe odlučili izabrati baš ovo stanište.

Tim, dakle, strašnim brdanskim suprugama svojih susjeda aristokrati ovoga našega slavnog grada predaju djecu da ih odgajaju i othrane, šaljući ih daleko od sebe samih, i tjerajući ih kao siročiće u progonstvo, kako ne bi,

erint qui pedagogi: quae gymnasia: quae demum leges belluinos mores: quos ferino prope cum lacte suxerunt: radicitus ut non seminis aliquid remaneat extirpare queunt: cum ipsorum poetarum grauissimus elegantissimusque Maro una cum reliquis inexorabilium damnans hominum mores saepius repetendo causam inde processisse affirmet. cum dicit

Nec tibi diua parens generis nec tibi dardanus auctor.⁵⁰

Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens

Caucasus: hyrcanaeque admorunt ubera Tigres.

Hinc ille lupae alumni furor in fratrem. Caeterum cum non sit instituti sermonis de liberorum aeductione disserere: non enim in praesentia tantum oculi nobis atque facultatis conceditur. Quorsum igitur nostra istec in efferos mores repentina inuectio. Heli charissime fortasse interroganti respondeo: ambos scilicet nos caeterosque (siqui sunt) amicos sensus huius expositione poetici monitos uolo: ut nequaquam ulli mirum uideatur si et tu olim in lestrigona⁵¹ nulla rate uectus Dulychia⁵²: et ipse modo in laphitam: seu centaurum nullis pirithoi nuptiis⁵³ hac in optimis urbe legibus ornata incidimus: cum istius modi animalia nullis delinimentis: nec quamquis seuerissimis sanctionibus a semel imbibita ferino isto cum lacte rabie si mero praesertim incaluere cohiberi possint. Haec ad te pauca dolor qualia permisit ueteri nostra inductus familiaritate aegritudinis ex animo pellendae causa dedi: nec ambigo te (si cultissimas camaenas tuas noui) illico mihi responsurum: maerorique huic meo gratissimum leuamen praebiturum.

⁵⁰ nec tibi ...: Vergilije, *Eneida*, 4, 365-367; prijevod Tome Maretića.

⁵¹ in *Lestrigona*: Lestrigonci su bili divovski ljudožderi na dalekom zapadu. Aludira na jednu od epizoda Odisejeva putovanja kada je pristao uz lestrigonsku obalu. Divlji su im Lestrigonci napali brodovlje, mnoge su mornare ubili, neke zarobili, pa potom pojeli. Jedino se spasio Odisejev brod, te su ljudima donijeli prvi glas o Lestrigoncima.

⁵² rate *Dulychia*: Dulihij je otok smješten jugoistočno od Itake, pripadao je Odisejevu kraljevstvu; odnosi se na Odisejevu lađu.

⁵³ nullis *Pirithoi nuptiis*: Riječ je o svadbi Piritaja i Hipodamije, kojoj su, osim grčkih junaka, prisustvovali i kentauri. Opijeni vinom, nasrnuli su na Hipodamiju i ostale lapitske žene. Razbuk-tala se žestoka borba, u kojoj su gotovo svi kentauri bili poubijani.

jasno, previše izmučili svoje uzvišene predrage matrone koje su ih rodile.

Nakon što su tako odrasli, koji učitelji, koja škola, koji, naposljetku, zakoni mogu temeljito iskorijeniti iz njih, da ne ostane nikakvo sjeme, čudovišne navike koje gotovo kao da su usisali s majčinim mlijekom, kad najozbiljniji i najljupkiji od samih pjesnika, Maron¹, zajedno s ostalima, osuđujući ponašanje neumoljivih ljudi, više puta ponavljajući potvrđuje da je razlog došao otuda. On kaže:

Nije ti božica majka, niti otac Trojanac,

Lažljivče, rodio te strašni Kavkaz tvrdih stijena,

Hirkanske tigrice su te dojile.

Otuda taj bijes vučjeg gojenca prema bližnjem. No, namjera ovog pisma nije raspravljati o odgoju djece, a nemamo zasad ni toliko slobodnog vremena, ni sposobnosti. Što ako netko možda pita čemu ova moja iznenadna invectiva upućena neciviliziranom načinu života? Odgovaram, dakle, najdraži Ilija, kako, naravno, želim da obojica (a i drugi prijatelji, ako ih ima), bude-mo opomenuti izlaganjem ove pjesničke pouke, da se nipošto ne bi nekome činilo čudnim ako si i ti nekad, doduše ne nošen dulihijskom splavi, naišao na Lestrigonca, a ja na Lapita, ili smo u ovom gradu ovjenčanom najboljim zakonima naišli na Kentaura a da nije bilo Piritajeve svadbe. Naime, kod takvih životinja, osobito ako su se ugrijale vinom, nikakvim lijekovima, ni zakonima, makar i najstrožim, ne može se obuzdati bjesnoća koju su jednom upile s tim zvjerinjim mlijekom.

Napisao sam ti ovih nekoliko riječi, koliko je bol dopustila, potaknut našim dugim prijateljstvom, da istjeram tugu iz duše; ne sumnjam (ako poznajem tvoju učenost i ljubav prema umjetnosti) da ćeš mi odmah odgovoriti, i ponuditi mojog žalosti premilu utjehu.

Privredile i prevele Dora Ivanišević i Petra Šošarić

¹ *Maron*: Publije Vergilije Maron, rimski pjesnik iz 1. st. pr. Kr.